

УДК 342:002.6:35.078

МАРУЩАК А.І., доктор юридичних наук, доцент

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ*Анотація.* Щодо визначення пріоритетних напрямів досліджень інформаційного права України.*Аннотация.* Относительно определения приоритетных направлений исследований информационного права Украины.*Summary.* As to determination of priority trends of researching the data protection law of Ukraine.**Ключові слова:** інформаційне право, напрями досліджень.

Сьогодні інформаційне право як наука розвивається, хоча його основні положення перебувають у стадії формування. Найбільш гострі дискусії ведуться навколо місця інформаційного права як сукупності правових норм у системі права України. Для вирішення цієї проблеми виникає необхідність науково-теоретичного обґрунтування предмета, методів правового регулювання інформаційного права, а також існування відносно відособленого законодавства щодо регулювання інформаційних відносин. Однак відсутність до 2008 року системного розуміння основних пріоритетів розвитку науки інформаційного права не дозволяла вирішувати зазначену та інші суміжні проблеми. З введенням у дію нової редакції паспорта спеціальності 12.00.07 були визначені основні напрями досліджень у галузі інформаційного права: інформаційна сфера як об'єкт права; методологія інформаційного права; предмет, метод і система інформаційного права; інформаційне законодавство та напрями його розвитку; правовідносини в інформаційній сфері; правові аспекти формування, розвитку, охорони та захисту інформаційних ресурсів; державна політика та державне управління в інформаційній сфері; правові засади організації та координації дій органів державної влади в єдиному інформаційному просторі України; поняття та правовий режим інформаційних ресурсів; правовий режим інформаційних технологій, інформаційних систем і мереж; інформаційна безпека та її місце в системі забезпечення національної безпеки; захист інформації з обмеженим доступом і прав на неї; захист інформаційних систем і прав на них; інформаційне право зарубіжних країн. У вузькому розумінні зазначені напрями можна визнати пріоритетними для науковців-дослідників інформаційного права.

Однак, як показують вітчизняні реалії юридичної науки, і до нової редакції паспорта спеціальності, і після введення її в дію наукові пошуки не набули системного характеру, не завжди враховують практичне спрямування інформаційно-правової науки. Причиною цього може бути існування в Україні лише однієї наукової школи інформаційного права Р.А. Каложного і М.Я. Швеця, представники якої – К.І. Беляков, В.М. Брижко, В.М. Бутузов, В.Д. Гавловський, В.С. Цимбалюк, автор цієї статті та інші науковці, які намагаються здійснювати системні пошуки у напрямі розвитку інформаційного права України як самостійної науки. Тому виникає потреба у визначенні основних пріоритетів розвитку інформаційного права України на сучасному етапі.

Завданням роботи визначаємо науково-теоретичне обґрунтування пріоритетів розвитку інформаційного права України на сучасному етапі з урахуванням необхідності розробки як доктринальних постулатів, так і практично значимих результатів для упорядкування відносин інформаційного суспільства, що динамічно розвивається.

Звернемо увагу на показові з точки зору формування пріоритетів розвитку інформаційного права наукові пошуки в галузі інформаційного права України.

Ще у 2002 році проблему державної інформаційної політики досліджувала І.В. Арістова. У 2005 році, вже після введення до паспорта спеціальності 12.00.07 галузі інформаційного права (за поданням, зокрема Науково-дослідного центру правової інформатики академії правових наук України), провідні дослідники Інституту держави і права ім. Корецького акцентували увагу на якісно новому рівні, сутності і спрямованості правового регулювання інформаційних відносин, що зумовило появу нової галузі національного права – інформаційного.

Окремий напрям досліджень розвивається щодо структури інформаційного права як сукупності норм права. У даному напрямі погляди науковців фактично збігаються: інформаційне право поділяється на дві частини – загальну й особливу. У загальній частині містяться норми, які визначають принципи, основні поняття, методи правового регулювання діяльності інформаційних відносин, джерела інформаційного права. Особлива частина містить у собі інститути інформаційного права, в яких згруповані близькі за змістом інформаційні правові норми. В. Хахановський, наприклад, поділяє їх на дві групи: інститути, що містять норми, які регулюють суспільні відносини у сфері обігу відкритої, загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності щодо інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної та архівної справи), та інститути інформації обмеженого доступу (інститути державної і комерційної таємниць, інститут персональних даних).

Деякі дослідники акцентували увагу на необхідності підготовки та прийняття інформаційних процесуально-процедурних норм. Погоджуємось з такою думкою, хоча зазначимо, що сьогодні інформаційно-процесуальні норми активно впорядковуються у напрямках роботи з інформаційними запитами та зверненнями громадян, регуляторної діяльності, функціонування офіційних веб-сайтів, телефонів довіри органів державної влади тощо.

Значний внесок у дослідження проблем інформаційного права здійснили фундатори наукової школи інформаційного права в Росії – представники Інституту держави і права Російської академії наук І.Л. Бачило, В.Н. Лопатін, М.А. Федотов. Російський вчений В.А. Копилов досліджував особливості інформаційного права у широкому розумінні – і як прикладну юридичну науку, яка вивчає інформаційну структуру права, і як комплексну галузь права, і як навчальну дисципліну. Окремі дослідники, на наш погляд, помилково визначають Інтернет-відносини основним предметом самостійної галузі інформаційного права. Серед досліджень інформаційно-правової науки, які стосуються проблем захисту окремих видів інформації з обмеженим доступом, виділяємо роботи Д.О. Гетманцева, О.В. Олійника, І.В. Шатковської, Ю.О. Гелич та інших науковців.

Не залишається без уваги і проблематика інформаційної безпеки. У цьому напрямі дослідники розкривають проблеми застосування інформаційної зброї в інформаційних війнах, аналізують та систематизують відомості щодо розв'язування деяких техніко-технологічних і правових питань із захисту інформаційних ресурсів та знань тощо.

На нашу думку, наукові пошуки у напрямі методології інформаційного права України є недостатніми для однозначного визначення місця інформаційного права як сукупності правових норм у системі права України. Хоча стосовно наявності в інформаційному праві власного предмета правового регулювання, а також відособленого законодавства, що регламентує інформаційні відносини, науковці фактично дійшли згоди. Предметом регулювання інформаційного права є відносини щодо збирання, зберігання, захисту, використання, поширення тощо. Основними джерелами інформаційного права обґрунтовано визначаємо закони України “Про інформацію”, “Про звернення громадян”, “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”, “Про телебачення і радіомовлення”, “Про

інформаційні агентства”, “Про Національний архівний фонд та архівні установи”, “Про бібліотеки і бібліотечну справу”, “Про державну статистику”, “Про державну таємницю”, “Про доступ до судових рішень”, “Про електронні документи та електронний документообіг”, “Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах”, “Про кінематографію”, “Про науково-технічну інформацію”, “Про Національну програму інформатизації”, “Про обов’язковий примірник документів”, “Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації”, “Про рекламу”, “Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України”, “Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” тощо.

Неоднозначними залишаються наукові погляди на існування власного методу правового регулювання інформаційного права України.

Позиція дослідників стосовно визначення методу правового регулювання інформаційного права як “системного комплексного застосування методів конституційного, цивільного, адміністративного, трудового та кримінального права та застосування методів приватно-правового регулювання” видається такою, яку необхідно розвивати. І хоча дослідники інформаційного права відзначали значний вплив на інформаційне право як науку галузевих наук: конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, кримінального права, а також міжгалузевих інституцій законодавства та юридичної науки: господарського, підприємницького, права інтелектуальної власності тощо, виражаємо думку, що на сьогодні сформульоване визначення методу правового регулювання є не зовсім досконалим і не відповідає місцю інформаційного права в системі права України. Тому одним з основних завдань інформаційного права як науки є виокремлення власного методу правового регулювання.

У більшості наукових робіт йдеться про “класичні” методи правового регулювання – диспозитивний і імперативний. Однак при визначенні методів правового регулювання суспільних інформаційних відносин варто врахувати концептуальну відмінність між регулюванням обігу інформації з обмеженим доступом (далі – ІзОД) та відносин в інформаційному просторі з приводу обігу відкритої інформації. Адже при забезпеченні обігу відкритої інформації необхідно неухильно дотримуватися конституційних принципів свободи слова і права на інформацію, тоді як при регулюванні відносин з приводу обігу ІзОД ключовими є цілісність, доступність, повнота інформації тощо. Тому і метод правового регулювання при упорядкуванні обігу ІзОД має бути переважно імперативний, оскільки стосується здебільшого охорони права на таку інформацію, а при регулюванні відносин, що виникають в інформаційному просторі, – диспозитивний, оскільки пов’язаний із свободою учасників інформаційних відносин на вільний вибір форм та способів отримання і поширення інформації.

До пріоритетів розвитку інформаційного права України варто віднести також поглиблення досліджень з проблем інформаційної безпеки. І в цьому напрямі варто розрізняти технологічні і гуманітарні аспекти. Так, загрози національній безпеці України, що виникають у сфері національних інформаційних ресурсів, зумовлюють актуальність наукових пошуків з проблем правомірного використання телекомунікацій у сучасному інформаційному суспільстві, юридичних механізмів протидії кібернетичним загрозам. За допомогою активних пошуків представників інформаційно-правової науки мають вирішуватися практичні проблеми виникнення, зміни, припинення юридичних фактів (дій чи подій), пов’язаних з використанням новітніх інформаційних технологій. Звичайно, такі дослідження потребують врахування результатів наукових пошуків представників інших галузевих юридичних, а також технічних наук.

З прийняттям Закону України “Про захист персональних даних” актуалізується також проблема обігу та захисту персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах органів державної влади та інших суб’єктів. До гуманітарної складової інформаційної

безпеки відносимо і проблеми “морального” контенту в інформаційній продукції; поширення достатньої достовірної інформації про державу, органи влади України як засіб протидії інформаційним впливам, доцільності регулювання Інтернет-відносин. З приводу останнього зазначимо, що, приміром, регулювання відносин щодо поширення інформації у мережі Інтернет може відбуватися як за участю держави (як у Китаї), так і без правового впливу. Однак рівень захищеності інформаційних інтересів держави, а у багатьох випадках – суспільства і особи, може бути різним залежно від наявності (відсутності) правового регулювання. І це питання також має вивчатися у науці інформаційного права.

Загалом є потреба у деталізації напрямів дослідження, що стосуються забезпечення інформаційної безпеки, а саме – необхідно відобразити правові методи та технології протидії загрозам інформаційній безпеці держави, суспільства, особи, обґрунтувати заходи щодо захисту національних інтересів в інформаційній сфері від зовнішніх та внутрішніх загроз. У такому контексті актуальними видаються наступні напрями досліджень інформаційного права: закріплення національних інтересів України в інформаційній сфері у нормативно-правових актах; правові засади забезпечення інформаційної безпеки держави, суспільства та особи; правові механізми забезпечення інформаційної безпеки; теоретико-правові засади протидії загрозам інформаційній безпеці України; теоретичні і правові основи захисту інформаційного простору України; теоретичні і правові основи захисту інформаційних ресурсів України; компетенція державних органів України, зокрема правоохоронних, щодо забезпечення інформаційної безпеки України; взаємодія державних органів України в процесі забезпечення інформаційної безпеки держави; теоретико-правові основи оцінювання протиправних дій учасників інформаційно-психологічного протиборотства; теоретико-правові основи використання комунікаційних каналів з метою здійснення інформаційного впливу; міжнародний досвід діяльності державних органів із забезпечення інформаційної безпеки тощо.

Не менш важливим напрямом розвитку інформаційного права України є обґрунтування змісту навчальних планів та програм нових напрямів підготовки фахівців з управління інформаційною безпекою. Адже внесок представників інформаційного права у розвиток освітнього наповнення цього напрямку підготовки має бути визначальним.

На сьогодні практичного значення набувають дослідження з розробки проблеми забезпечення поширення “позитивної” достовірної інформації про державу, органи влади; обігу та захисту персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах органів державної влади та інших суб’єктів; проблеми комунікації органів державної влади між собою, а також з громадськістю, юридичними особами приватного права, і у цьому контексті цікавою є розробка Міністерством юстиції України законопроекту “Про основні засади державної комунікативної політики” (наказ Міністерства юстиції України від 15.02.10 р. № 125/7); новітні організаційно-правові форми інформаційно-аналітичної роботи, спрямованої на забезпечення інформаційної безпеки тощо.

Для вирішення практичних питань наявності або відсутності ознак неправомірної діяльності у межах кримінального чи цивільного процесу не повинно бути двозначних трактувань і розумінь. З огляду на реальні кримінальні справи варто відзначити, що між кваліфікаціями “інформаційних” злочинів нерідко виникають труднощі з розмежуванням втручання в приватне життя особи і протидією законній діяльності журналістів щодо збирання такої інформації. Відсутність уніфікованого інформаційного законодавства у правових системах різних країн стає причиною відсутності кримінального покарання за комп’ютерні злочини (справа хакера Мак-Кіннена у Великобританії, який викрав кошти з рахунків банку в США і з 2002 року не притягнений до відповідальності); фактичної безкарності поширення неправдивої інформації в Інтернеті тощо.

Висновки.

Класичні напрями досліджень галузевих юридичних наук, пов'язані з розкриттям об'єктів правового регулювання, правового статусу основних учасників відповідних відносин тощо, для інформаційного права є актуальними, але не виключними. Специфіка інформаційного права як науки зумовлює необхідність поглиблених пошуків з проблематики методів правового регулювання інформаційного права, доцільності правового регулювання Інтернет-відносин, технічно-правових ознак виникнення, зміни, припинення юридичних фактів (дій чи подій), пов'язаних з використанням новітніх інформаційних технологій у різноманітних сферах суспільної діяльності. Саме на такі напрями мають орієнтуватися науковці інформаційного права України у своїх подальших дослідженнях.

Використана література

1. Постанова ВАК України від 8 жовтня 2008 р. № 45-06/7 // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2009. – № 2. – С. 7.
2. Арістова І.В. Державна інформаційна політика та її реалізація в діяльності органів внутрішніх справ України : організаційно-правові засади : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Арістова Ірина Василівна. – К., 2002. – 476 с.
3. Інформаційне законодавство : збірник законодавчих актів : у 6 томах ; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижа. – Т. 1. Інформаційне законодавство України. – К. : ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2005. – С. 4.
4. Хахановський В. Структура та завдання навчальної дисципліни “Інформаційне право” // Правова інформатика. – 2006. – № 3 (11)/2006. – С. 52-56.
5. Костецька Т.А. Право на інформацію в Україні ; НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1998. – С. 9.
6. Бачило І.Л. Информационное право : учебник / И.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов; под ред. акад. РАН Б.Н. Топорнина. – [2-е изд., с изм. и доп.]. – СПб. : Издательство Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2005. – 725 с.
7. Копылов В.А. Информационное право: вопросы теории и практики / В.А. Копылов. – М. : Юрист, 2003. – 622 с. – Библиогр.: – С. 615-622.
8. Тедеев А.А. Информационное право (право Интернета) : учебное пособие / А.А. Тедеев. – М. : Изд-во Эксмо, 2005. – С. 4-11.
9. Гетманцев Д.О. Банківська таємниця : особливості її нормативно-правового регулювання в Україні та в законодавстві зарубіжних країн : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Д.О. Гетманцев. – К., 2003. – 23 с.
10. Олійник О.В. Організаційно-правові засади захисту інформаційних ресурсів України : дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / Олійник Олег Вікторович. – К., 2006. – 201 с.
11. Шатковська І.В. Лікарська таємниця як об'єкт правового регулювання / І.В. Шатковська // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №12. – С. 109-111.
12. Гелич Ю.О. Про поняття “інформаційно-правових гарантій таємниці особистого життя людини” / Ю.О. Гелич // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 2 (170). – С. 27-30.
13. Брижко В.М. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право : монографія / В.М. Брижко, М.Я. Швець, В.С. Цимбалюк. – К. : НДЦПІ АПрН України, 2007. – 234 с.
14. Цимбалюк В.С. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.М. Брижко, Р.А. Калюжний та ін. – Ужгород: ІВА, 2003. – С. 127-128.
15. В.С. Цимбалюк. Основи інформаційного права України : навч. посіб. / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко та ін.; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. – К. : Знання, 2004. – С. 56-57.